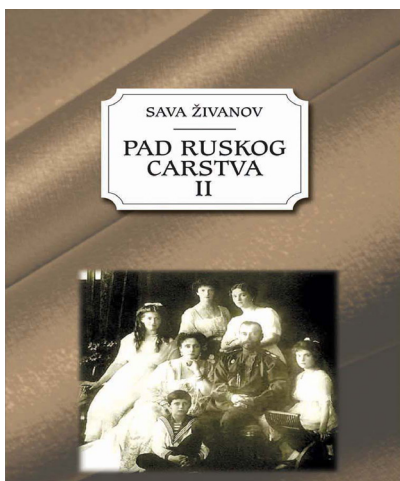

Борислав Ђуровић*

СОЦИЈАЛНО-ПОЛИТИЧКА СУШТИНА ФЕБРУАРСКЕ РЕВОЛУЦИЈЕ 1917. ГОДИНЕ

Сава Живанов, *Пад руског царства II*, Нолит, "Море", Београд 2007.

* Професор Филозофског факултета у Новом Саду, у пензији

Професор Живанов је целу универзитетску каријеру, преко четрдесет година, посветио проучавању руске историје. Као познат и признат стручњак за руску историју, професор Живанов већ готово петнаестак година ради на пројекту - *Русија на прелому векова*. Тај пројект је разрадио са професором Павлом Волобујевим, редовним чланом Руске академије наука, који је био дугогодишњи председник (све до смрти) *Међународне комисије за историју руских револуција*, која је постојала у оквиру *Међународног конгреса историчара* и међуресорског *Научног савета за историју ратова и револуција у Русији* (у оквиру РАН). Сава Живанов је на *Међународном конгресу историчара* у Мадриду (1990) изабран за члана Бироа *Међународне комисије за историју руских револуција*, а потом у два мандата (1990-2000) био је један од тројице иностраних чланова *Научног савета за историју ратова и револуција у Русији*. Учествовао је на више међународних научних конференција о разним темама повезаним са светским ратом и револуцијама у Русији, које су се (од 1989) сваке друге године одржавале у Москви, Бечу и Петербургу.

Ово је четврта ауторова књига настала у контексту истраживања руске историје. Прва књига из ове серије под насловом *Последње*

деценије *Руског царства* (обухвата период 1855 – 1914, објављена 2002, обима 715 страна); друга, *Русија и раскол Европе* (обухватила је период 1878-1914, објављена 2005, обима 317 страна). Резултате проучавања оног што се збило у Русији на крају 20. века објавио је у књизи *Русија у време Јељцина*, која је изашла 2002. године. Књиге су наишле на добар пријем и на врло позитивну критику у нас и у Русији.

Књига о којој је реч, *Пад руског царства* са фокусирањем на краћи а одлучујући период од 1914. до 1917. има два тома: први, *Русија у Првом светском рату* (717 стр.) и други, *Фебруарска револуција* (629 стр.).

Све скупа, продукција у обиму од импресивних 2500 и нешто страница, којом би се могао похвалити сваки историјски институт. Не ради се само о замашности и обиму пројекта, мада и то само по себи заслужује признање. Реч је о новом приступу огромној историјској грађи, о начину њене обраде и неортодоксним схватањима и ставовима.

Овај приказ усредсређен је на други том посвећен Фебруарској револуцији.

Фебруарска револуција је у историји и литератури остала заборављена и потиснута огромним значајем и утицајем Октобарске револуције. Поводом обежавања деведесете годишњице

Фебруарске револуције (2007) у оквиру „новог читања“ руске историје постављена су, између осталих, два значајна питања: 1. каква је улога Фебруара 1917. у руској историји? 2. Треба ли садашња Русија да настави путем који је започет у Фебруару 1917. а који је био прекинут Октобром 1917? Једни сматрају да је то био велики догађај који је земљу учинио слободном, демократском буржоаском републиком, те да Русија треба да настави тим путем (академик Андреј Сахаров); други, као А. Солжењицин, процењују да је револуција, чији је корен управо у Фебруару, била кобна за Русију која је тиме претрпела национални крах; трећи, као професор В. Лукин, истичу да након толико времена није важан однос према Фебруарској „револуцији као таквој, него поглед на њу као на једну од најзначајнијих епизода руске историјске драме, која још није решена“. Карактеристично је да две трећине житеља Русије, кроз анкете, сматра да је Фебруарска револуција била трагична несрећа за Русију, а на исти начин оцењују и покушај „наставаљања“ Фебруара 1917. кроз реформе деведесетих година 20. века. (т. I. стр. 27-29)

У *привредном погледу* Русија је крајем 19. и почетком 20. века доживљавала успон. Имала је велики пораст индустријске производње, мада је и даље значајно

заостајала иза развијених земаља. Пољопривреда је била најзначајнија привредна област, запошљавала је преко 80% становништва а у стварању националног дохотка учествовала са 54 %. Међутим, била је примитивна и екстензивна. Национални доходак *per capita* износио је 1913. године 61 долар, док је у Немачкој био 163, у Француској 178, у В. Британији 237, и у САД 321 долар. (I, 54)

Социјална структура задржала је обележја сталешког друштва, али су економске и политичке реформе, као и привредни развој знатно модификовали стварни социјални положај припадника стајежа. Социјална структура становништва 1913. била је следећа: племство и духовништво, традиционално привилеговани стајежи, заузимали су: први- 1,5% (1 936 000) а други - 0,5% (697 000), затим, градски житељи - 17,6% (22 716 000), сељаштво - 80,2% (103 257 000), припадници војске и флоте - 1% (1 320 000) и различинци, тј. интелектуалци неплемићког порекла – 0,2% (258 000). Привилегованост стајежа види се и из податка да је од 437 посланика Думе било 299 племића, или 68,48 %, духовништва - 47 или 10,75%, тј. заједно 79,23 % иако су чинили свега 2 % становништва Русије. (I, 40, 69, 71)

Фебруарску револуцију изнели су на својим плећима сељаци у две своје основне друштвене

улоге: као радници претежно сељачког порекла и као војници, тј. сељаци преобучени у униформи.

За разумевање догађаја у 1917. години од посебног је значаја *особеност руског радништва*. Сељачко порекло претежног дела радништва и њихове блиске везе са селом условиле су да радници задрже многа обележја традиционалног сељачког менталитета из сеоске општине, у којем су патријархалност и колективистичка солидарност биле основне карактеристике. Својим пореклом и менталитетом били су ближи колективистичким, социјалистичким него либералистичким вредностима и опредељењима. У условима неразвијеног, грамзивог капитализма, без права синдикалног организовања, радништво је било препуштено самовољи газда, који нису били спремни да задовоље оправдане социјалне захтеве радника. Лишени државне и синдикалне заштите, једино су штрајковима могли да бране своја права, који су због тога често добијали политички карактер. То је била основа која их је учинила пријемчивим за прихватање колективистичких социјалистичких идеја. Аутор закључује: „ У великим друштвеним кризама, које су биле продубљене ратним неуспесима – и 1905. и 1917. – таква уверења и расположења међу радницима, уз упорни рад револуционарних партија у радничким

срединама, условили су да радници великих градова Русије постану 'покретачка снага револуције' (I, 80).

Слично важи и за *војску* коју су у највећем броју чинили сељаци. Васпитани у патријархалном духу, сељаци су лако подносили тешки војнички живот и војну дисциплину. Али су дубоко у себи носили незадовољство неправедно решеним аграрним питањем, тражећи расподелу спахијске земље сељацима (великиј передел) чиме би се остварила „сељачка и божја правда“. То их је све више оријентисало ка радикалној револуцији која је обећавала расподелу све земље сељацима. Колико самодржавна власт није разумевала значај тог питања, сведочи једна „епизода“ из 1915. То је година великих руских ратних пораза. Било је видљиво да су војници сељаци изгубили мотивацију и жељу да се боре за Цара и Отаџбину. Узнемирен стањем на фронту а у циљу изналажења излаза из тешке ситуације, генерал Јанушкевич, начелник Главног штаба царске војске, обратио се цару са сугестијом да цар обећа сваком војнику сељаку по шеснаест акри земље за верну службу. (око 15 јутара). Цар није реаговао на генералову сугестију. (I, 549).

Специфичности руског царистичког режима: заосталост пољопривреде, задржавање сталешког устројства и очување са-

модржавног политичког система, отежавали су успешно остваривање ионако закаснеле индустријализације, ометали настајање грађанског друштва, те блокирали и деформисали целокупну модернизацију. У тим заостајањима налазила су се изворишта основних проблема и противречности руског друштва. Наиме, још од Петра Великог Русија покушава да модернизацијом свог економског, социјалног, административног и политичког система надокнади заостајање за развијеним западним земљама. То је разлог да се Русија у целом империјалном периоду налазила у процесу закаснеле, сустижуће, недовршене модернизације. (Узгред, и у периоду Совјетског Савеза тај процес је настављен као политика „стићи и престићи“ Америку.)

Суштина је самодржавног система власти да је у њему централно место припадало царском двору, односно цару, који је био центар живота и стециште целокупне власти. У свако време и по својој вољи Цар је могао да мења одлуке појединих министара и Савета министара. У Основном закону, тј. уставу Русије писало је: „Особа Господара Императора света је и неприкосновена“. Он је био не само Господар него и Газда (хазјајин) руске Земље. Такав архаични систем одржаван вековима, није био подобан за реформи-

сање и могао се мењати само уда-ром, заверама или револуцијом.

Кључна, *несавладива препре-ка* реформаторских подухвата у Русији састојала се у чињеници да су све прогресивне реформе, а само су такве одговарале потребама модернизације, доводиле у питање самодржавни систем и наметале потребу његове еволуције ка уставној парламентарној монархији. То је за носиоце и кориснике самодржавне власти било неприхватљиво. Круг се тако затварао: да би опстао у свету који се све брже развијао, да би превладао или бар смањио своје заостајање за Европом, самодржавни систем се морао мењати и модернизовати; међутим, те промене су доводиле у питање начела и основе на којима је тај систем почивао, а такође и интереса племства као владајућег staleжа. И тако је свака реформа остајала недовршена, што је водило ка зачараном кругу заостравања супротности у друштву и рађања нових криза.

Отуда је, према аутору, стара дилема руског друштва – очување традиционалног самодржавног устројства или његово реформисање – у прве две деценије 20. века добијала нову димензију: реформа или револуција. Око те дилеме, све до 1917. врши се политичка и социјална поларизација која кулминира у Фебруарској револуцији.

Каква је улога *политичких партија* у таквом самодржавном систему? Тек у време прве руске револуције (1905-1907) створени су услови за легално деловање политичких партија. Тако су политичке партије у Русији настале са закашњењем од пола века у односу на Западну Европу, у условима непостојања револуционарног трећег staleжа, и увелико су настајале под утицајем, на искуству и, добрим делом, по узору на западноевропске.

У Државној думи четвртог сазива (изабране у јесен 1912. године) према идејним вредностима и политичким циљевима постојале су три политичке групације: 1) монархистичко-конзервативна десница, 2) либерално-демократска центар и 3) социјалистичка левица.

Монархистичке групације, партије и удружења налазили су се на радикално десном крилу политичког спектра, с циљем заштите самодржавног политичког поретка и традиционалних вредности и институција. Одлучно су се борили против револуције, надахнути идејом: „Бог, Цар, Отаџбина“. У Думи су имали 154 посланика, тј. нешто више од трећине посланика. Након победе Фебруарске револуције биле су забрањене.

Либерално-демократске партије заузимале су центристичку позицију у политичком животу. Главне партије ове гру-

пације су кадети и октобристи а од 1912. године и партија прогресиста. *Конституционално-демократска партија*, скраћено – *кадети*, имала је значајну улогу у раду Думе и у фебруарско-мартовским догађајима 1917. године. О кључном питању односа према власти и њеној политици у њој су се формирале три групације. *Десни кадети* оријентисали су се на политику „оздрављења власти“ да би предупредили „стихијну бујицу народних маса, које надањују радикални елементи“. *Леви кадети* залагали су се за превладавање „пасивне одбране“ и прелазак на тактику активне борбе против реакционарних снага у влади и ван ње. Кадети су прихватили *центристичку платформу* свог лидера Миљукова изражену у формули „изолације владе“ усмерену на стварање широког блока опозиционих снага у Думи и друштву у циљу стварања владе која је одговорна Думи а не Цару. Имали су 59 посланика.

Октобристи, односно *Савез 17. октобра*, према датуму објављивања Царског манифеста 1905. који су прихватили као жељену суштинску промену, сматрајући да се њиме уводи уставна монархија. Стога су се определили за помоћ и подршку влади. С политичког гледишта, то је био блок крупног осавременееног велепоседничког племства са водећом трговачком, индустријском и

банкарском елитом. У тадашњем распореду политичких снага заузимали су позицију десног центра. Имали су 98 посланика.

Партија прогресиста (48 посланика), као умерени либерали заузимали су простор политичког центра с циљем стварања „јединственог фронта либерализма“. Залагали су се за остварење и проширење политичких права и слобода, за настављање политичких и економских реформи и за успостављање уставно-монархистичког уређења. Представљали су динамични део пословних и интелектуалних кругова.

На левом крилу политичког живота Русије налазиле су се бројне организације *социјалистичке опозиције*, међу којима су најзначајнији били есери и социјалдемократи (бољшевици и мењшевици). Социјалисти су били најнепомирљивији противници самодржавног уређења. Пораз прве руске револуције, а нарочито полицијске и политичке репресије којима су управо ове организације биле изложене, изазвали су велико назадовање ових партија и дубоку кризу у њиховим редовима. Све то је утицало да се ове партије баве саме собом и да им ослаби утицај на друштвено-политичка збивања у Русији у периоду између две револуције (1905-1917).

Есери – социјалисти револуционари били су настављачи

руског народњаштва (неонародњаци). Себе су видели као „борбену авангарду трудбеничких маса“ која би планском организованом борбом остварила „социјално-револуционарни преврат“. Специфичност њиховог социјалистичког програма заснивала се на одржавању и јачању сеоске општине, а тактика у револуционарном терору као основном средству револуционарне акције. Како је и једно и друго у периоду 1907-1917. било угрожено, партија се налазила у стању перманентне идејне, тактичке и организационе кризе. Веровали су у неизбежност блиске револуције и стога су бојкотовали све четири думе, што их је удаљило од сељаке које су сматрали својом друштвеном базом. У партији су постојала два крила. Лево крило формирало је *Савез социјалиста револуционара* скраћено - *есери максималисти*. Они су одбацили есеровски минимални програм (оријентацију на социјалну револуцију као прелазни облик од буржоаске ка социјалистичкој револуцији) и определили се за максимални програм – успостављање радне републике. Због бројних терористичких аката и снажне полицијске репресије, њихова је активност у Русији била прекинута до 1917. године.

Десно крило народњаштва формирало је (1906) посебну *Радну народно-социјалистичку партију*, звану *енеси*. Залага-

ли су се за савез револуционарне (народњачке) интелигенције са либералним снагама ради ослобађања од самодржавља легалним средствима политичке борбе ради остваривања коначног социјалистичког циља. Са блиским посланицима формирали су посланичку групу *трудовика* (10 посланика). Њихов лидер Керенски имао је значајну улогу у предфебруарским збивањима, као и у периоду између Фебруара и Октобра. Керенски је марта 1917. приступио есерима и тако је од председника невелике посланичке групе трудовика, постао један од лидера све утицајније партије есера.

Социјалдемократија је представљала лево крило општедемократског покрета, у једном делу умерено - мењшевици, а у другом делу радикално - бољшевици. Избијање рата затекло је руске социјалдемократе дубоко подељене на различите партије, фракције, струје, и знатно ослабљене.

Мењшевици су, у условима полицијских репресалија након револуције 1905-1907. били разбијени, сведени на мале групе неприлагођене условима илегалног деловања. Као организација они су практично престали да постоје. Њихову делатност одржавао је емигрантски мењшевички центар. Заступали су ранију концепцију прилагођену новим условима, чија је суштина у следе-

ћем: према ступњу свог историјског развоја Русија се налази пред буржоаско-демократском револуцијом у којој буржоазија има водећу улогу, а пролетаријат је њен савезник. Након револуције пролетаријат може само да утиче на политику буржоаске владе ради остваривања сопствених и општенационалних циљева. Улога социјалдемократије није у организовању револуције, јер се она не може организовати, већ у њеном подстицању путем пропаганде, а при њеном спонтаном избијању у истицању њених вођа. Пошто је револуција у рату непожељна и штетна, самодржавље треба уклонити масовним притиском на власт и Думу а не револуцијом. У Думи су имали 9 посланика.

Бољшевици су у збивањима преломне 1917. године имали особено место и улогу. Та изузетна улога произашла је из њихове концепције револуције. Према бољшевицима, иако је на дневном реду руског друштва буржоаско-демократска револуција, водећа снага те револуције не може бити буржоазија, него радничка класа која, у савезу са сељаштвом, остварује ту револуцију и успоставља „револуционарну диктатуру пролетаријата и сељаштва“, ради успостављања демократске републике, експропријације спахијске земље и увођења осмочасовног радног дана. То је претпоставка да би буржоаска револуција убрзо пре-

расла у социјалистичку. Да би пролетаријат остварио улогу хегемона у револуцији, потребно је да га предводи револуционарна партија новог типа, каква је Бољшевичка партија. Од осталих партија разликовали су се и у ставу према светском рату – имали су радикално антиратно опредељење, повезујући задатке револуционарног преображаја са борбом против рата, тј. за претварање империјалистичког у грађански рат. Посебно су се разликовали према организацији партије. Бољшевици су се формирали као партија револуције која је не само пропегирала револуцију, него је ка том циљу организовала и усмеравала масе. Стога је партија организована као дисциплинована, централизована организација професионалних револуционара. Светски рат и репресивне мере погодиле су бољшевице теже него друге опозиционе партије. Уз полицијске репресалије према чланству и руководећим кадровима, њених 5 посланика осуђено је 1915. године на доживотно прогонство у Сибир, тако да бољшевици у предфебруарским збивањима нису имали значајнију улогу. Партија је након Фебруара брзо обнављала своје редове и организацију, пре свега у великим индустријским центрима, посебно у Петрограду и Москви, где ће се и одвијати одлучујући револуционарни догађаји. То им је и омогућило да буду

иницијатори и предводници Октобарске револуције.

Преостали део Државне думе чинили су представници националних група: Пољаци, Литванци, Белоруси – 15 и муслиманске групе - 6 посланика.

Политичке партије у Русији нису озбиљније утицале на друштвени живот, нити су могле да врше већи утицај на државну власт. Али ни државна власт више није могла да наступа као надпартијска. Како није имала већу подршку у друштву, власт је покушавала да је оствари ослањањем на одређене провладине партије. Међутим, ни оне нису имале велику друштвену подршку. Оне које су је имале нису биле спремне да буду трансмисија власти. Такве опозиционе партије биле су изложене мерама које су отежавале и ограничавале њихову делатност, укључујући и репресивне мере.

Трогодишњи рат све више је исцрпљивао земљу и најшире слојеве становништва. До 1917. у армију је позвано око 15 милиона људи, од тога са села скоро половина (47,4%) радно способних мушкараца, из фабрика више од четвртине радника (29%). Село је уз то погађала и реквизиција коња и стоке за потребе армије. На привреду се негативно одражавала окупација развијених западних области Царства. Земљу је захватила инфлација, а у градовима је дошло до кризе снабдевања становништва храном и другим жи-

вотно важним потрештинама. Током трогодишњег рата Русија је изгубила два милиона војника, исто толико је било рањених и заробљених. И војнике и становништво захватио је замор од рата. Треће године рата (1916) криза се ширила и продубљивала. Економско-социјална незадовољства попримала су политичка обележја са све израженијим антирежимским паролама и циљевима. Све учесталији и све отворенији су били захтеви, чак и чланова царске породице, за променом унутрашње политике. Један од царевих најбољих пријатеља велики кнез А. Михајлович, писао је цару почетком фебруара 1917: „Приближава се најопаснији моменат у историји Русије... Сви то осећају: неко разумом, неко срцем, а неко душом... Догађаји показују да Твоји саветници настављају да воде Русију и Тебе у стварну пропаст...” (II, 257). Та и многа друга упозорења царевих рођака и либералних монархиста нису имала успеха. Још мање су имали изгледа на успех притисци и захтеви либералне опозиције, о радикалној да не говоримо. На примедбу британског амбасадора (на крају 1916) да треба да сруши зид који га дели од народа, цар је одговорио: „Тако значи мислите, да ја треба да стекнем поверење свог народа, или да он треба да стекне моје поверење?” (II, 266). Уз изражени фатализам, таква самодржавна логика и на њој заснована политика водила је и династију

и друштво у насилни, револуционерни расплет нагомиланих тешкоћа и противречности. Таквом разрешењу допринио је и Први светски рат који је, заштравајући бројне постојеће супротности империјалне Русије и изазивајући нова социјална незадовољства, био моћан акцелератор руске револуције 1917. године.

Тешкоће су расле, проблеми су се умножавали, криза се продубљивала, а друштвена незадовољства ширила. Ни у таквим условима Цар није био спреман да изађе у сусрет либералној опозицији за стварањем „владе поверења“, а још мање за стварањем „одговорне владе“, јер је то задрало у његове прерогативе и по његовом мишљењу поткопава темеље Царства. „Царица и ја знамо да је све у Божјим рукама. Нека буде његова воља“. Тим фатализмом одбацивао је и најдобронамерније сугестије и молбе за променом политике коју је водио. Био је упоран и непопустљив. Сведочанство тога је, на пример, и одбијање захтева војних теоретичара за израдом руске војне доктрине. Забринивши даље расправе о томе, наредио је: „Војна доктрина састоји се у томе да се изврши све оно што ја наредим“, Неразумевање између Цара и друштва се продубљивало. Друштво је тражило и очекивало либерализацију режима, посебно након кратког „новог курса“ средином 1915, који је делимично ишао у сусрет таквим надама и очекивањима. Цар је убрзо оду-

стао од политике либерализације и оријентисао се на повратак „истинском самодржављу“. Није Русија живела „као на вулкану“, како се то говорило пре Првог светског рата, већ на вулкану дубоких социјалних, економских, идеолошких, политичких и системских противречности, чија је ерупција 1917. разорила царску Русију. То је заиста била темпирана бомба стављена у срце Русије, како је говорио песник А. Блок.

Бројни и безуспешни покушаји да се самодржавни режим приволи на компромис и реформе и тако спречи револуција, остали су без резултата. Пропали су и покушаји да се „револуцијом“ одозго помоћу државног или војног пуча, или дворског преврата предупреди стихијна револуција одоздо. Све их је предухитрила права, народна, стихијна револуција.

Фебруарску револуцију карактеришу две значајне особености: прво, револуцију су сви очекивали, али их је она све изненадила, и друго, за разлику од свих великих револуција Фебруарска није имала свог вођу.

Револуција није изненадила само оне који су од ње страховали и покушавали да је спрече, него и оне који су је желели и својом активношћу настојали да је припреме и остваре. На неколико месеци пре Фебруара Лењин је из Женева писао да његова генерација неће доживети револуцију. Суханов,

познати хроничар руске револуције, писао је: “Ниједна партија се није припремала за велики преврат. Сви су маштали, предосећали, `наслућивали` “. На сам дан почетка револуције (23 фебруар по старом календару) ни бољшевици у Петрограду нису схватили да је то почетак обрачуна са царским режимом. Процењивали су да још није наступило време за борбене акције и да је партија недовољно ојачала. Припремали су се „за револуционарне наступе“ у неодређеној будућности. Ни влада ни власти нису првих дана уочили стварни карактер „нереда“, како су називали побуну радника.

То су околности и разлози зашто Фебруарска револуција није имала вођу ни устанички штаб који би преузео власт после победе устаника. Она је, према мишљењу америчког историчара В. Чемберлена, била једна од „најспонтанијих и најанонимнијих револуција за сва времена“ (II, 16) Све већи економски и егзистенционални проблеми и социјалне тешкоће становника Петрограда (и целе земље) приморали су раднике да се у одбрани угрожене егзистенције својих породица ослане на своје снаге и да предузму енергичне кораке за промену несносног стања. У таквим околностима они су се окренули сопственим искуствима из револуције 1905. године: самоорганизовању у фабрикама, економским и политичким штрајковима, уличним

демонстрацијама, генералном штрајку и стварању совјета. Активности социјалистичких партија, недовољно бројни и идејно-политички разједињени (мењшевици, бољшевици, међурејонци и припадници неруских социјалистичких групација), деловали су у том спонтаном покрету и сами спонтано и нејединствено, допринесећи политизацији радника, али и усмеравајући их ка различитим циљевима и решењима.

Првих дана Фебруарске револуције (27. фебруара) почели су да се конституишу два центра моћи: *Привремени комитет Думе и Совјет радничких и војничких депутата*. Први је окупљао либералне партије које су доминирале у Думи, а други самоорганизоване радничке, војничко-сељачке масе и социјалистички усмерене снаге „револуционарне демократије“. Револуцију су извели радници и војници који су организовали совјете без учешћа представника либералних партија; напротив, оне су свим снагама желеле да спрече револуцију. Када то нису успеле, своје акције су усмериле ка томе да је обуздају и преусмере за своје циљеве. Чињеница да револуција није имала ни вођу ни политичко-војни центар, омогућила им је да преузму руководство победничким народним покретом. То је било могуће јер су у Извршном комитету Петроградског совјета и у појединим његовим органима

мењшевици идејно доминирали и имали су кључне функције. Председник и потпредседник Петроградског совјета били су мењшевици; један од потпредседника био је есер Керенски, чије је име обележило раздобље између Фебруара и Октобра. То је последица чињенице да су мењшевици као думска партија *легално деловали* и имали већину у легалним радничким организацијама. Насупрот томе, бољшевици и есери интернационалисти (максималисти) стављени су ван закона, прогањани и хапшени. Њихови руководиоци били су или у емиграцији, или у сибирском прогонству и затворима. “Али – како указује Живанов – уз све то, треба ипак додати: ‘мекше’ социјалистичке групације мењшевика и есера однеле су превагу над бољшевицима и другим радикалним струјама зато што је политичка линија коју су они нудили у целини – а у питању власти посебно – била реалитичнија и примеренија условима тога времена него она коју су нудили ‘радикали’“ (II, 580).

Револуцију су одушевљено дочекали и прихватили сви: радници, буржоазија, племство, затим црква, оружане снаге, готово све политичке партије; наравно свако на свој начин и сагласно својим интересима и очекивањима.

Већи део снага окупљених у Петроградском совјету није желео власт, али су настојали да ути-

чу на карактер власти и састав владе, и да контролом владе револуцију доведу до краја. С друге стране, Привремени комитет је схватао да без споразума с револуционарном демократијом, без подршке Совјета није било могуће установити било какав поредак. Уз то, Совјет је уз себе имао војне јединице у Петрограду, и он је једини орган који је располагао реалном силом у престоници. У таквим условима дошло је, на иницијативу Привременог комитета, до формирања *Привремене владе*. Извршни комитет Петроградског совјета сагласио се да думски лидери формирају буржоаску владу, без учешћа представника Совјета. Привремени комитет саставио је 2. марта Привремену владу од 12 чланова на челу са кнезом Лавовом. У влади су доминирали кадети (пет министара) и бројчано и идејнополитички.

Падом царства сва власт је прешла на Привремену владу. Ширењем револуције Привремена влада убрзо је постала и највиши орган власти у целој земљи. У пракси једновлашће Привремене владе доведено је у питање због постојања Петроградског совјета. Совјет је имао подршку маса, а у споразуму о формирању Привремене владе одредио је њене циљеве, а задржао је и неке реалне полуге моћи. Тако је основни резултат Фебруарске револуције било *двовлашће*. На свим нивоима

упоредо су постојали органи буржоаске Привремене владе и совјети као органи револуционарних маса. Аутор је настало стање најбоље формулисао, речима: “Номинално, сва власт припадала је буржоаској Привременој влади и социјалним снагама које је представљала. Међутим, Привремена влада... била је ‘власт без снаге’, а совјети ‘снага без власти’. Основно питање револуције – којој класи је припала власт – није било коначно решено. Зато је стање успостављено Фебруарском револуцијом постало основа за нова социјална и политичка прегруписања и за нове борбе“ (II, 593).

Парадокс је да су генерације руских револуционара, од декабриста, преко народњака, до есера и бољшевика, које су не само маштале о револуцији, већ својом активношћу и жртвама настојале да је остваре, били изненађени и затечени њеним избијањем. Фебруарска револуција била је, у најбољем смислу те речи, производ/резултат народног самоорганизовања и стваралаштва. Да ли је толико жељено а непланирано „чедо“ народног самостваралаштва, настало у судару стицаја бројних друштвених, социјалних и животних околности и догађања предвидивих а ипак неочекиваних, било неспособно за живот? Фебруарска револуција није имала свој програм! Народ није умео да пише, а они који су умели или

нису знали шта народ хоће, или то нису желели да формулишу. Привремена влада обратила се прогласом „грађанима Руске државе“ (6. марта) у којем није било ни речи о социјално-економском програму владе, као што је тај суштински део програма сваке револуције изостао и из Декларације владе од 3. марта. Њих није било ни у минималном виду, као подела земље сељацима, осмочасовни радни дан и сл. Влада се обавезала да ће осигурати „грађанску слободу и грађанску једнакост, како би омогућила свим грађанима да слободно испоље своје духовне снаге у стваралачком раду за добробит домовине“. То је била велика тековина – поданици су пороглашени грађанима, али су изостала социјално-економска „стремљења народа“. Револуционари нису учествовали у писању ни Декларације ни Прогласа. Они су, разједињени, тек ступали на политичку сцену и нису били сагласни око циљева револуције. Фебруарска револуција није била способна/оспособљена за живот, тачније, није јој пружена прилика да покаже своје могућности. Живела је свега седам месеци.

Шта се догађало и на који начин се разрешило ово стање - познато је из историје, али заснован и документован одговор без идеолошких обојености и једностраности добићемо у следећој књизи

професора Живанова о Октобарској револуцији.

Пред нама је једно изузетно и нестандартно дело посвећено социјално-политичкој историји једног преломног момента руске историје, које је имало значајне последице и за Русију и за свет а чији је значај, стицајем различитих околности, био потиснут или чак кривотворен.

Професор Живанов је свеобухватно и значајки *савладао и обрадио обимну и разноврсну грађу* (необјављени и непубликовани архивски материјал, дневнике, мемоаре, сведочанства и сећања учесника, радове историчара различитих историјских школа, и политичара разних идејних и политичких опредељења и др.) сложивши све то у један импресиван и заокружен мозаик, који на моменте подсећа на узбудљив историјски роман.

Нашег аутора одликује: широк и непристрасан приступ изворима, документима и литератури; завидна објективност у презентацији постојећих мишљења и ставова; свеобухватност у приказивању сложених историјских збивања и друштвених процеса са добро успостављеним односом између главних историјских токова, њихових политичких и друштвених субјеката и друштвено-економских услова и стања у којима се одвијају историјски

процеси; јасан и прегледан стил излагања.

По битним карактеристикама, од коришћених извора и литературе, преко примењених метода, свеобухватности приступа, до сопственог сагледавања и тумачења историјских збивања, књига *Пад Руског царства* представља озбиљан научни допринос, не само нашој него и руској и светској историјографиј. Живанов се својим претходним делима уврстио у најбоље познаваоце руске историје. Овом књигом је на најбољи начин потврдио стечени углед и ауторитет.

